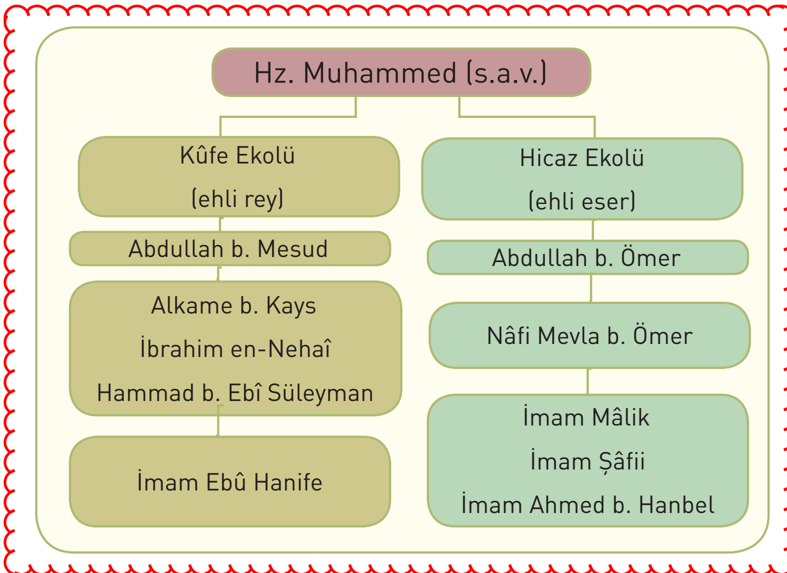
1.4. İçtihat

İçtihat (اِجْتِهَاد) kelimesi sözlükte, bir şeye ulaşabilmek için bütün gücü harcamak anlamına gelen (جَهَدَ) fiilinden türemiş bir mastardır. Fıkıh usulü terimi olarak içtihat, fakihin bir şeri hüküm hakkında bilgiye ulaşmak için bütün gücünü harcaması demektir.

İçtihat ehliyetine sahip olan âlim kişiye **müçtehit** denir. Fıkıh literatüründe **fakih** ve **müfti** kelimeleri de benzer anlamda kullanılmıştır.

 DEĞERLENDİRELİM

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de Nur suresi, 53. ayetinde şöyle buyurmaktadır:

﴿ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾

"Münafıklar sen kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka savaşa çıkacaklarına dair en ağır bir şekilde Allah'a yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin. Sizden istenen güzelce itaat etmektir. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Ayet-i kerimede geçen جَهْدَ kelimesini, içtihat kavramıyla ilişkisi bakımından değerlendiriniz.

1.4.1. İçtihat ve İçtihadın Konusu

Bütün şeri hükümler içtihada konu olamaz. İçtihat, sadece hakkında kesin hüküm bulunmayan bazı meselelerde söz konusu olur.

Mânâya ve hükme delaleti kesin olan, kendisiyle şeri bir hükmün açıkça anlaşıldığı ve başka türlü anlaşılmasına imkân olmayan delillere, *sübutu ve delaleti kati deliller* adı verilir. Sübutu ve delaleti kat'î olan nasların belirlediği hükümlerde içtihat yapılamaz.[5] Örneğin;

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ... ﴾

"Ey iman edenler oruç size farz kılındı..."[6] ayeti, mânâya delaletinin açık olması ve Kur'an-ı Kerim ayeti olması nedeniyle sübutu ve delaleti kati bir delildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, bütün ayetleriyle Allah'tan geldiği şekliyle korunmuş sabit bir kitaptır.[7] Yani sübutu katidir. Ayet, kendisinden başka bir anlam çıkarılamayacak açıklıkta ve kesinlikte Ramazan orucunun farz kılındığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu konu içtihada kapalıdır.

Dolaylı şekilde hüküm bildiren, yorum ve izaha muhtaç olan ayet ve mütevatir hadisler ise sübut bakımından kat'i, delalet bakımından ise zanni delillerdir. Bu tür naslar, içtihada açıktır. Farklı ihtimaller sebebiyle değişik görüşler ortaya çıkabilmektedir. Kurban Bayramı'nda, kurban kesme hükmü örnek olarak verilebilir. Kurban ibadeti ile ilgili ayetlerin[8] delaletinin zan ifade etmesi nedeniyle kurban kesmek, Hanefi mezhebine göre vacip, diğer mezheplere göre ise sünnet sayılmıştır.

"Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah ve Resulüne uyun..." *(Enfal suresi, 24.ayet)*

Tek kişiden rivayet edilen ahad haberler ve meşhur hadisler sübut bakımından zanni delillerdir. Bu türden rivayetler, sübut bakımından kesin değildir. Nikâhta velinin izni ile ilgili hadisler buna örnektir. Her mezhep, bu tür hadisleri kendi fıkıh usulü çerçevesinde değerlendirmiş ve kullanmıştır.

5 H. Yunus Apaydın, "İçtihat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 21, s. 435.
6 Bakara suresi, 183. ayet.
7 bk. Hicr suresi, 9. ayet.
8 bk. Hac suresi, 28-36. ayetler; Kevser suresi, 2. ayet.

TARTIŞALIM

Resulullah (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

« اِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ اَصَابَ فَلَهُ اَجْرَانِ وَاِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ اَخْطَأَ فَلَهُ اَجْرٌ »

"Hâkim (Müçtehit) içtihadıyla hüküm verir ve isabet ederse kendisine iki ecir, hata ederse bir ecir vardır."

(Buhârî, İ'tisâm, 13, 21; Müslim, Akdiye, 15)

Bir müçtehit hatalı hüküm verirse niçin sevap kazanmaktadır? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Sübut ve delalet yönünden kati nasların belirlediği hükümlere *teabbüdi hükümler* denir. Bunlar içtihada kapalıdır. Çünkü bu hükümlerin insanlara olan faydası *(maslahat) sabittir.* Bu maslahatlar, zaman ve mekâna göre değişmez. İbadetler, had cezaları, haramlar helaller, miras hükümleri buna örnek olarak zikredilebilir. Mesela; domuz eti, kan, Allah'tan başkası adına kesilmiş veya usulüne uygun kesilmemiş murdar hayvan *(meyte)* etlerinin yenmesi haramdır.[9] Bu hükümler değişmez.

Müçtehit için öncelik dinin temel kaynakları olan Kur'an ve sünneti bilmektir.

İçtihat ile elde edilmiş hükümler, Kur'an ve sünnetin açık hükümlerine asla aykırı olamaz. İçtihat, haramları helal, helalleri haram kılamaz.

1.4.2. İçtihadın Şartları

İçtihat, uzmanlık derecesinde ilmî bir faaliyettir. Dolayısıyla içtihat yapmak için yeterli donanıma sahip olmak gerekir. Bu **yeterlilik şartları** şunlardır:

- Müçtehit, öncelikle dinin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Resulullah'ın (s.a.v.) sünnetini bilmelidir. Ayetlerin kendine has bir dili, üslubu ve nüzul sebebi vardır. Hadislerin ise bir vürûd sebebi ve kültürel arka planı vardır. Müçtehidin bütün bu konularda gerekli birikim ve donanıma sahip olması gerekir.
- Müçtehit, Kur'an ve sünneti anlayabilecek derecede Arapçayı bilmelidir.
- Müçtehit, fıkıh ilmini ve tarihini bilmelidir. Fıkıh ilmi, uygulama ve düşünce düzeyinde tarih boyunca büyük bir gelişme göstermiştir. Bazı konularda icma oluşmuştur. İçtihat yaparken bu tarihî mirastan yararlanmak gerekir.
- Müçtehit, fıkıh ilminin kaynaklarını ve bu kaynaklardan hüküm çıkarabilmenin yol ve yöntemlerini iyi bilmelidir.
- Müçtehit, yaptığı içtihadında dinin genel amaçlarını göz önünde bulundurmalıdır.

BİLGİ KUTUSU

Osmanlı'nın son döneminde Hanefi mezhebine bağlı olarak belli konuların kanunlaştırıldığı Mecelle-i Ahkâmı Adliyye'nin 14. maddesinde 'hakkında kesin ayet veya hadis bulunan konularda içtihadın câiz olmadığı' şu şekilde ifade edilmiştir:

"Mevrid-i nasda ictihâda mesağ yoktur." Yani, kesin naslarla belirlenmiş açık hükümlerde içtihada yer yoktur.

9 bk. Bakara suresi, 173. ayet; Mâide suresi, 3. ayet.

- Müçtehit, hakkında içtihat yapılıp yapılamayacak konuları bilir. Hakkında kesin delil bulunan hükümlerde içtihat yapamaz. Sadece hakkında kesin delilin bulunmadığı konularda içtihat yapılabilir. Örneğin cuma namazının farz olması içtihada konu olmaz. Ancak cuma namazının şartları konusunda içtihat yapılır.
- Müçtehit, nesih ve mensuh konularını bilmelidir.
- Müçtehidin, zaman ve mekân değişimine bağlı toplumun değişen hayat şartlarını ve ihtiyaçlarını, yaşadığı toplumun örf ve âdetlerini iyi bilmelidir.

1.4.3. İçtihadın Gerekliliği

İçtihat, her zaman ve her yerde dinin hayat ile bağlantısını kuran, dinin pratiğe yansımasını sağlayan faaliyettir. İçtihat, dinî bir görevdir. Aynı zamanda müçtehidlerin yetiştirilmesi, ümmet üzerinde farz-ı kifâye derecesinde bir sorumluluktur.

TARTIŞALIM

İçtihadın önemini ve içtihada duyulan ihtiyacı arkadaşlarınızla tartışınız.

İçtihat, ilmî bir faaliyet olduğu için içtihat ehline bu kapı her zaman açık olmuştur.

Peygamberimiz içtihat ehli olmaya teşvik etmiştir. Usulüne uygun yapılan içtihadlarda, müçtehidlerin bu içtihadlarıyla isabet etmesi hâlinde iki ecir, hata etmesi durumunda ise bir ecir alacaklarını beyan etmiştir.[10] Bu, içtihada verilen önemin bir göstergesidir. Çünkü içtihat, İslam dininin hayata intibakını sağlayan ve fıkıh ilmine dinamizm kazandıran bir yoldur.

10 bk. Buhârî, İ'tisâm, 20, 21; Müslim, Akdiye, 15; Ebû Dâvud, Akdiye, 2.

Bu konuya Sevgili Peygamberimizin hayatından bir örnek verecek olursak;

Resulullah (s.a.v.) Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e vali olarak gönderirken ona sorar:

Resulullah: *"Ne ile hükmedeceksin?"*

Muaz: "Allah'ın Kitabı ile."

Resulullah: *"Ya onda açık bir hüküm bulamaz isen?*

Muaz: "Resulünün sünneti ile."

Resulullah: *" Onda da bulamaz isen?"*

Muaz: "İçtihat ederim, meseleyi çözümsüz bırakmam."

Bu cevaplar üzerine Resulullah: *"Resulünün elçisini muvaffak kılan Allah'a hamdolsun" buyurur.* [11]

Peygamberimiz ile Muaz b. Cebel arasında geçen bu konuşma, bütün zaman ve mekânlarda içtihadın gerekli olduğuna işaret etmesi açısından son derece önemlidir.

İçtihat, değişen zamanın ve coğrafyanın ihtiyaçlarına uygun çözüm üreterek fıkhın gelişmesinde güçlü bir etken olmuştur.

Peygamberimizin dönemine, sahabe ve sonraki dönemlerdeki içtihat faaliyetlerine bakarak içtihadın her zaman gerekli olduğunu anlayabiliriz.

ARAŞTIRALIM

Sahabeden Muaz b. Cebel'in (r.a.) hayatını araştırınız.

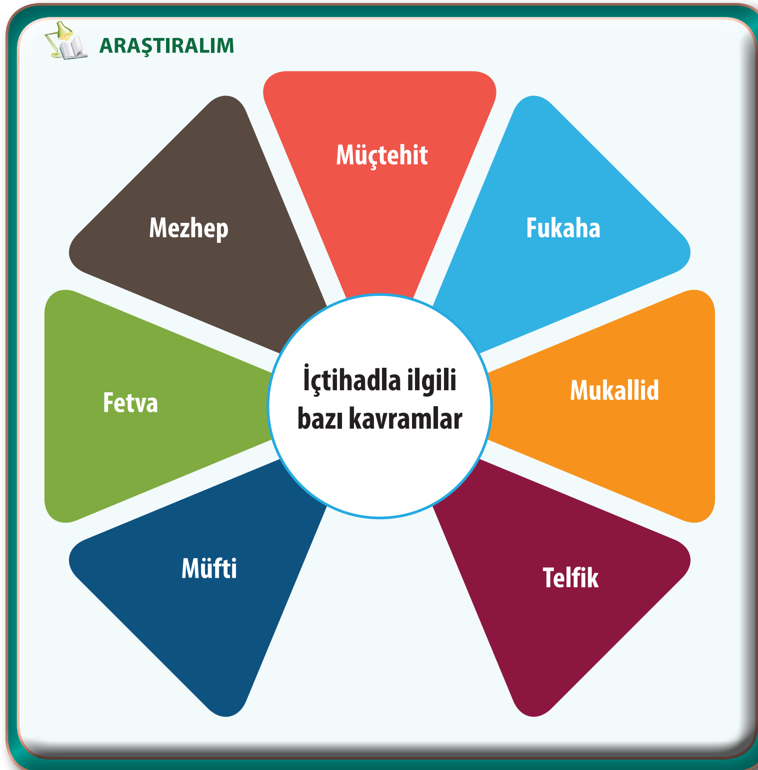
NOT EDELİM

İbn Abbas (r.a.) şöyle nakletti: "Has'am kabilesinden bir kadın Müzdelife günü Resulullah'a (s.a.v) "Ey Allah'ın Resulü! Allah'ın kullarına farz kıldığı hac ibadeti, ihtiyar babama da farz oldu. Babam yolculuk yapmaya dayanamaz, onun yerine ben haccedebilir miyim?" dedi. Peygamberimiz de "Evet" buyurdu."

(Nesai, Menâsikü'l-Hac, 9)

ARAŞTIRALIM

11 bk. Ebû Dâvud, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.

Hz. Ömer (r.a.) zamanında içtihadla teravih namazının cemaatle kılınmasına karar verilmiştir.

Resulullah'ın (s.a.v.) içtihadlarına şunları örnek verebiliriz: Peygamberimizin savaş vb. konuları sahabe ile istişare ederek karar vermesi[12], ölen babası adına evladın hac yapabileceği[13], Mescide gelirken sarımsak yemeyi yasaklaması ve güzel kokuyu emretmesi[14], hurma ağaçlarının aşınlanması konusu[15], orucu bozmayan şeyler[16], baldan öşür alınması[17].

Sahabe içtihadlarına şunları örnek verebiliriz: Hz. Ömer, ferdî olarak kılınan teravih namazlarının cemaatle kılınmasına hükmetmiştir[18] ve aynı anda üç boşamayı sahabe fakihleriyle istişareden sonra üç talak saymıştır.[19]

Tâbiîn içtihadlarına, Hz. Ali'nin ve İbn Mes'ûd'un öğrencisi olan *İbn Şübrüme*'nin şu içtihadlarını örnek verebiliriz:"Mahkeme kararı ile karısının nafakasını karşılayamayacak kadar fakir olan bir kimsenin evliliğine son verilemez. Müslümanların ülkesine izinle giren bir gayrimüslimi (müste'men) öldüren Müslümana kısas uygulanır." [20]

Günümüzde birçok yeni mesele ortaya çıkmaktadır. Bunların dinî hükmünü bilmek için içtihada ihtiyaç vardır. Bu yeni gelişmelere; gıda alanında helal gıda, genetik bilimindeki gelişmeler, tıp ve sağlık konularında organ nakli, ilaç sanayisi ve sağlık problemleri, sürekli güncellenen ticari ve ekonomik meseleler, bankacılık, bireysel emeklilik, sigorta gibi yeni tartışma konularını örnek olarak zikredilebiliriz.

TARTIŞALIM

Ebû Hanife şöyle demiştir:

"Bizim içtihat yoluyla elde etmiş olduğumuz görüşümüz doğrudur ama hatalı olma ihtimali de vardır. Diğer görüşler ise bizce yanlıştır ama doğru olma ihtimali de bulunur. Bizim elde edebildiğimiz herhangi bir hüküm, bizce doğru olan en güzel görüştür. Kim bundan daha iyisini ortaya koyarsa doğru olan odur, biz de ona uyarız."

(Hayreddin Karaman, İslam Hukukunda İçtihat, s. 149-150)

Ebû Hanife'nin bu görüşünü içtihadla varılan hükümlerin önemi açısından tartışınız.

12 bk. Buhârî, Ezân, 1; Müslim, Salat, 1.
13 bk. Tirmizî, Hac, 87; Müslim, Hac, 408; Ebû Dâvud, Menâsik, 26.
14 Buhârî, Ezan 160; Ebu Dâvud, Et'ime 40.
15 Müslim, Sahih, Fedâil, 38.
16 Ebû Dâvud, Savm, 33.
17 Tirmizi, Zekat 9.
18 Hayreddin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, s. 117.
19 Hayreddin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, s. 117.
20 Şükrü Özen, "İbn Şübrüme", TDV İslam Ansiklopedisi, C 20, s. 380.